

1. Yhteisvaurauden uusi aika

TERO TOIVANEN JA JUHANA VENÄLÄINEN

Yhteiset (engl. *commons*) ovat jotain, minkä me jaamme yhteisesti. Tämä aluksi kehämäiseltä vaikuttava määritelmä kietoo sisälleen kolme tärkeää näkökulmaa siihen, miten ihminen ympäröivää maailmaa käyttää.

Ensiksi: mikä ”jotain”? Mitkä ovat asioita, jotka näemme tuotannon tai kulutuksen tarpeisiin käytettävänä resursseina? *Commons*-keskustelu syntyi modernissa muodossaan 1960-luvulla käsittelemään luonnonvarojen oikeudenmukaisen hallinnan ongelmaa. Tutkimusperinteessä analysoitiin muun muassa joillekin ihmisille jollain hetkellä käytävissä olevien resurssien luonnetta, niiden riittävyttä tai kuluvuutta sekä mahdollisuuksia tai mahdottomuutta estää resurssien luvatonta käyttöä. Aluksi resursseilla tarkoitettiin lähinnä luonnonvaroja, myöhemmin sellaisiksi alettiin lukea myös aineettomat hyödykkeet kuten tieto.

Toiseksi: ketkä ”me”? Yhteiset ovat resurssiyhteisöjä. Yhteisön rajat ja yhteisön rakenne määrittävät, minkälaiset käyttötavat ja -oikeudet resursseihin sallitaan. Yhteisen tutkimuksessa yhteisöjen analyysi kohdistuu tästä näkökulmasta muun muassa päätöksenteon menetelmiin ja

instituutioihin, hierarkioihin, palkitsemisen järjestelmiin ja oikeudenmukaisuuden kriteereihin.

Kolmanneksi: miten yhteinen ”jaetaan”? Kyse ei ole samasta asiasta kuin kakun jakamisessa eli nollasummapelistä, jossa toisen etu on toisen haitta. Sen sijaan kyse on monille osapuolille mahdollisista yhtäaikaista oikeuksista, joiden sisältö ja laajuus vaihtelevat tilanteesta toiseen. Näiden oikeuksien jako on harvoin kertakaikkinen, yhdellä kertaa suoritettu ja kaikki tilanteet kattava ”perustuslaki”, vaan käytännössä yhteinen elämä yhteisten asioiden kanssa vaatii jatkuvaa säätöä ja ponnistelua. Jakaminen ei ole pelkkää resurssien kuluttamista, vaan myös niiden tuottamista, kunnonapitoa ja vahvistamista.

Commons-keskustelun suomentaminen on osoittautunut haastavaksi.¹ Englannin kielen sanaa ”commons” voidaan käyttää sekä yksikössä (*a commons*) että monikossa (*commons*). Lisäksi yhteisistä ja yhteisvauraudesta (*the commons*) tai yhteisestä (*the common*) voidaan puhua abstrakteina yleiskäsitteinä. Yhteisten idean monisyisyys ja sen käännökset voidaan purkaa esimerkiksi seuraavasti:

Yhteisvaranto tai yhteisresurssi (*a commons*, mon. *commons*): Yksittäinen resurssiyhteisö kuten puisto, kalastusalue tai metsä. Viitattaessa jaettuun viljely- ja laidunmaihin voidaan puhua myös ”yhteismaista”.

Yhteiset tai yhteisvauraus (*the commons*): Kaikkien yhteisvarantojen kokonaisuus: maailma, joka ei ole yksinoikeudellisen hallinnan piirissä; kaikki, mikä ei ole markkinoilla tai valtiollisessa hallinnassa. Laajemmassa mielessä voidaan ajatella, että myös esimerkiksi valtion tarjoamat universaalit palvelut ja sosiaalietuudet ovat perustaltaan yhteisiä.

Yhteinen (*common*): Analyttinen käsite, joka vertautuu yksityiseen ja julkiseen. Englannin kielessä käytetään myös verbiä *commoning*, kun halutaan viitata sellaisen

yhteistuotannon ja -toiminnan jatkuvuuteen, jossa käytetään hyödyksi yhteisvarantoja ja synnytetään uusia.

Yhteinen ihmiskunnan jaettuna vaurautena

Vaikka sosialismin jälkeinen maailma saattaa päällisin puolin näyttää paikalta, jossa pitkään jatkuneen yksityistämisen jälkeen yhteiselle ei ole sijaa, yhteiset ovat edelleen kaikkialla ympärillämme. Yhteisellä on usein enemmän tekemistä käytön kuin omistamisen kanssa. Ilma, jota hengitämme, ei ole kenenkään omaa, eikä sen käytöstä voi kukaan yksin päättää. Marjat ja sienet, joita poimimme, voivat olla yksityismailla tai valtion mailla, mutta niiden keruu ja käyttö on jokaisen metsässä liikkujan ikeikainen oikeus. Turut ja torit, omistipa ne kuka hyvänsä, ovat aina olleet paikkoja, jonne väki voi kokoontua paitsi ostamaan ja myymään tavaroita, myös jakamaan haaveita ja kokoamaan yhteiskunnallista muutosta tuottavia voimia.

Yhteiset ovat ihmiskunnan jaettua vaurautta ja sukupolvien välistä perintöä. Puhe yhteisvauraudesta voi kuulostaa arkaaiselta ja romantisoivalta, mutta kysymys on samalla ajankohtaisempi ja konkreettisempi kuin koskaan aiemmin. Markkinoihin perustuvat ohjauskeinot tai valtioiden välinen yhteistyö eivät ole tuottaneet uskottavia ratkaisuja ilmastomuutoksen ja ekologisten kriisien kaltaisiin globaaleihin uhkiin.

Yhteiset ovat nousseet pintaan myös toisen, kenties vastakkaiselta vaikuttavan kehityskulun kautta. Teollinen tavaratuotanto on mullistunut, ja sen taloudellinen ja työllistävä merkitys länsimaissa on vähentynyt. Talouskasvua on alettu etsiä uusilta alueilta: tiedosta, kulttuurista, tunteista ja näille kaikille perustuvista palveluista. Talouden voi sanoa

postmodernisoituneen: se välittää yhä vähemmän yksinkertaisista tavaroista, jotka on saatu aikaan muokkaamalla luonnonvaroja ihmisen työllä ja koneilla, ja yhä enemmän symbolisesta vaihdosta ja kulutuskokemuksesta itsetarkoituksena.² Tämä muutos ei koske vain rajattua tuotannonalaa kuten ”kulttuuritaloutta”, vaan vastaavia muutoksia voidaan tunnistaa läpi koko tuotannon kirjon.

Eräänä postmodernin talouden mottona on yksinkertaisenkin tavaratuotannon ymmärtäminen palveluna, jossa tuotteen kuluttaja ei ole vain passiivinen vastaanottaja vaan palvelun tilaaja ja yhteistyökumppani, joka muun muassa ylläpitää faniyhteisöä, tuottaa oma-aloitteisesti uusia sisältöjä, välittää mieltymyksiä koskevaa informaatiota ja toimii näin ikään kuin tuotannon reaaliaikaisena kontrolloijana. Pelkkä bulkkitavara ei riitä riittävän lisäarvon tuottamiseksi, vaan arvon kannalta tärkeämpää on tavaratuotannon yhteyteen rakentuva aineeton arvoketju.

Lisäarvon mahdollisuuksien kohdistuminen yhä enemmän ”immateriaalisiin tavaroihin” nostaa esille jälkiteollisen tuotannon yhteiseen nojaavan luonteen, joka on välittömässä konfliktissa yksityiseen hyötyyn tähtäävien tuotantoprosessien kanssa. Immateriaaliset tuotannontekijät ovat periaatteessa rajattomia: tieto ei lopu tietämällä eivätkä tunteet tuntemalla. Rajattomia ne ovat myös siksi, että niiltä vaikuttaa puuttuvan mitta ja muoto: maalauksen arvoa ei voi päätellä taulua punnitsemalla, eikä kulttuurien rajoilla voi aukottomasti näyttää, missä yhdet tavat alkavat ja toiset päättyvät. Jotta immateriaalista tuotantoa voidaan pakottaa rajalliseksi, on immateriaalinen yhteinen tehtävä keino-tekoisesti niukaksi esimerkiksi lain tai teknologian voimalla: tarvitaan maksumuureja, kopiosuojauksia, tekijänoikeuksia valvovia puolijulkisia organisaatioita ja muita aitaamisen instituutioita.

Kun puhutaan yhteisen rajoista ja rajattomuudesta, on selkeyden vuoksi paikallaan tehdä jaottelu luonnonyhteisiin ja luotuihin yhteisiin.³ Luonnonyhteiset kuten vanhat metsät voivat jatkaa olemassaoloaan ihmisestä riippumatta. Kysymys luonnonyhteisen kestävydestä nousee esiin vasta kun ihminen saapuu paikalle ja ottaa sen käyttöönsä. Sen sijaan luodut yhteiset kuten vaikkapa tieteellinen tutkimustieto syntyvät ja säilyvät elinvoimaisina ainoastaan ihmisten välisessä yhteistyössä silloin kun niitä käytetään ja jaetaan.

Yhteisvaurauden idea haastaa modernin taloustieteen käsityksen yksityisomistuksesta tehokkaan tuotannon ja oikeudenmukaisen työnjaon välttämättömänä ennakkoehtona. Yhteisten tutkimuksen projekti jatkaa näin kriittisen poliittisen taloustieteen projektia osoittamalla ”taloudellisen” ja ”yhteiskunnallisen” jaetun perustan siinä, missä modernisaation suuri kertomus on perustunut väitteeseen eri elämäntilanteiden, kuten talouden, politiikan, uskonnon ja ydinperheen, jatkuvasta erikoistumisesta ja eriytymisestä.

Yhteiset eivät viittaa vain uuteen tapaan analysoida maailman vaurautta ja ympärillä olevia resursseja, vaan ne myös luovat tilaa teoreettiseen analyysiin tukeutuville poliittisille liikkeille. Yhteisvaurauden teema on nostettu esiin niin ehtyvien luonnonvarojen kestävämmän käytön edistämiseksi kuin myös vastustamaan ehtymättömien resurssien kuten tiedon tekemistä keinotekoisesti niukoiksi. Yhteiset ovat kuuluneet viime vuosikymmenten yhteiskunnallisten liikkeiden keskeiseen sanastoon aina 1990-luvun Chiapasin zapatistoista Brasilian maattomien kautta Occupy-liikkeeseen.

Yhteiskunnallisten liikkeiden puhe yhteisestä on vastalause elämän kasvavalle tavaramuotoistamiselle eli prosessille, jossa aiemmin kaupankäynnin ulkopuolisiksi käsitettyjä ihmiselämän muotoja aletaan tuottaa siinä tarkoituksessa, että niitä voidaan myydä markkinoilla rahaa vastaan,

jolloin samalla siirretään yhteistä valtaa yksityiseksi valaksi. Puhe yhteisestä on myös osoitus vapaudesta ja itsenäisyydestä, joita ihmiset ovat valmiita rakentamaan yhteisellä työllä ja kamppailuilla, talouden pakoista ja valtiokoneistosta välittämättä.

Yhteinen tutkimuksen kohteena

Yhteisen perustalle järjestettyä tuotantoa on läpi koko länsimaisen ajattelun historian epäilty suuresti. Kenties varhaisimman muotoilun yhteisen ongelmasta esittää Aristoteles (384–322 eaa.) *Politiikka*-teoksensa toisessa kirjassa:

Se, mikä on useille yhteistä, saa osakseen vähiten huolenpitoa. Ihmiset huolehtivat eniten omista asioistaan ja vähemmän yhteisistä asioista. Pikemminkin he huolehtivat vain siitä, joka koskee heitä itseään. Yhteisiä asioita lyödään muiden syiden ohella laimin myös siksi, että ajatellaan toisten huolehtivan niistä.⁴

Aristoteles mainitsee yksityisomistuksen eduksi sen, että kukin tuntee ponnistelevansa omaksi edukseen, mutta voi silti tahtonsa mukaan käyttää kaiken yhdessä ystävien kesken. Näin yksityisomistus kasvattaa ihmisten hyveellisyyttä. Yhteisomistuksessa ongelmaksi muodostuu oikeudenmukaisen työnjaon saavuttaminen. Siinä missä ihmisten yleensäkin on ”vaikea elää ja toimia yhdessä”, tilanteet kärjistyvät, kun osa tuottaa vähän ja kuluttaa paljon, kun taas toiset tuottavat paljon mutta tyytyvät vähään.⁵

Aristoteleen kuvaama ongelma nousi jälleen kerran pinnalle vuonna 1968, kun ekologi Garrett Hardin (1915–2003) julkaisi modernin *commons*-keskustelun alullepanijana

pidetyn artikkelinsa yhteismaiden tragediasta.⁶ Hardinin argumentti etenee seuraavasti.

Oletetaan, että kaksi henkilöä laiduntaa karjaa samalla maa-alueella, jossa on rajallinen määrä heinää eläinten syötäväksi. Molemmat viljelijät miettivät omilla tahoillaan kysymystä siitä, kuinka monta lehmää heidän kannattaisi pitää. Koska jokainen lehmä tuo heille lisää voittoa, he päätyvät lisäämään karjansa määrää rajattomasti. Näin laidunalue ylikansoittuu, eläimet jäävät aliravituiksi ja molemmat karjankasvattajat häviävät. Sekä heidän yhteenlaskettu että yksityinen voittonsa jää pienemmäksi kuin tilanteessa, jossa karjaa olisi vähemmän. Silti karjan lisääminen on yksilöllisestä näkökulmasta rationaalista ja siksi välttämätöntä. Hardinin kuuluisan muotoilun mukaan ”vapaus yhteismailla tuo kaikille tuhon”.

Hardinin varsinainen huoli ei ollut kuvitteellisten karjankasvattajien keskinäinen sopu filosofisena ongelmana vaan akuutti ja mitä todellisin yhteiskunnallinen ongelma: rajalliseksi havaittu luonnon kantokyky. Kuvaus yhteismaiden tragediasta oli poleeminen varoitus siitä, että ihmiset eivät yksilöllisen rationaalisuuden puitteissa löydä väestönkasvuun sellaisia ratkaisuja, jotka pelastaisivat luonnon väistämättömältä tuholta. Hardinin mukaan mahdollisia ratkaisuja ongelmaan on vain kaksi: vapaa markkinatalous vahvoine omistusoikeuksineen tai vahva valtio väkivaltakoneistoinen.

Hardinin teesi aiheutti nopeasti joukon vastaväitteitä, jotka liittyvät mallin kapeasti määriteltyihin reunaehtoihin. Jos esimerkiksi maan yhteisomistuksen lisäksi tai sijaan myös karjaa olisi hallinnoitu yhteisesti, ei tragediaa olisi syntynyt. Hardinin oletukset sosiaalisesta toiminnasta ovat myös jyrkkiä: ei keskinäisiä neuvotteluita maiden käytöstä, ei luottamuksen rakenteita tai tapakulttuurisia normeja, ei muita motiiveja kuin voiton maksimointi.

Yhteismaiden tragedian sinnikkäimpänä kriitikkona voidaan pitää taloustieteen Nobelilla palkittua Elinor Ostromia (1933–2012), joka yhdessä Vincent Ostromin (1919–2012) kanssa ryhtyi 1970-luvulta lähtien selvittämään malleja, joiden puitteissa toimivaa resurssien yhteishallintaa on käytännössä toteutettu eri puolilla maailmaa.⁷ Ostromin tutkimukset osoittavat, että monissa todellisen maailman yhteisöissä tragedia on kyetty välttämään. Joissain tapauksissa yhteishallinnan malli on myös yksityisomistusta tehokkaampi tapa resurssien käyttöön.

Ostromin mukaan yleispätevää ratkaisua yhteismaiden tragediaan ei ole, sillä paikalliset olosuhteet vaikuttavat ratkaisevasti siihen, miten kestävä yhteishallinta on mahdollista järjestää. Joitain samankaltaisuuksia Ostromin tutkimista tapauksista kuitenkin löytyi. Olennaista on muun muassa se, että resursseja käyttävä yhteisö voi itse päättää yhteisen tuotantoa, ylläpitoa ja käyttöä koskevista säännöistä. Näiden sääntöjen on syytä myös olla täsmällisesti muotoiltuja ja niiden valvonnan kattavaa.

Ostrom puki institutionaalisen taloustieteen kielelle vuoden 1999 Seattlen aktivistien lupauksen siitä, että ”toisenlainen maailma on mahdollinen”. Toisenlaisuuden mahdollisuus tarkoittaa tässä mahdollisuutta yhteiselämän, yhteisen tuotannon ja luontosuhteen muotoon, joka ei perustu pelkästään poissulkevaan yksinomistukseen tai valtion vahvaan hallintaan – kapitalismiin tai sosialismiin. Ostrom osoitti konkreettisten esimerkkien kautta, että yhteisten kestävä hallinta on mahdollista ilman markkina-, valtio- tai ekototalitarismia.

Hardinin esseen ympärillä käytävä keskustelu inspiroi yhteisten tutkimuksen kenttää aina 1990-luvulle saakka. *Commons*-keskusteluun oli kuitenkin jo syntymässä kokonaan uusi haara, jolle olivat luoneet pohjan halpojen

kotitietokoneiden leviäminen ja erityisesti vuonna 1990 syntynsä saanut World Wide Web. Kasvatavat digitaaliset tietovarannot inspiroivat uutta tutkimusta, jossa globaali ”infosfääri” nähtiin ikään kuin metaforisena laajennuksena luonnon ekologiselle sfäärille.⁸

Nykyisin yhteisiä koskeva keskustelu on temaattisesti varsin monipuolista. Yhteinen on osoittautunut monipuoliseksi käsitteeksi, joka inspiroi paitsi tutkijoita myös yhteiskunnallisia liikkeitä. Yhteisiin liittyviä tutkimussuuntauksia kartoittaneessa kokoomatutkimuksessaan *Mapping the New Commons* (2008) Charlotte Hess kykeni jo erottelemaan kahdeksan ”uusien yhteisten” muotoa: tietoyhteiset, kulttuuriyhteiset, terveysyhteiset, naapuristoyhteiset, infrastruktuuriyhteiset, perinteiset yhteiset ja markkinayhteiset.⁹ Viime vuosina on kukoistanut erityisesti jälkimarxilainen teoretiointi, jossa yhteinen saa vallankumouksellisen tuotantovoiman luonteen.¹⁰

Yhteinen talouden vanhana muotona

Yhteinen ei ole kuitenkaan vain talouden uusi muoto. Vuosisatoja ihmisyyhteisöjen elämän ja toimeentulon perustana ovat olleet erilaiset yhteiset kuten viljelys- ja laidunmaat, vesistöt ja metsän antimet. Esikristillisestä ajasta alkaen eurooppalaisessa poliittisessä ajattelussa luonnonyhteiset, kuten maa, vedet, ilma ja aurinko, on ymmärretty ihmiskunnan yhteisesti jaettaviksi. Myös roomalainen oikeus tunnisti nämä yhteiset, esimerkiksi virtaavan veden, joka ei ikinä saattanut tulla kenenkään omistukseen tai yksinoikeudelliseen hallintaan, sillä se oli luonteeltaan *res iure gentium publica*, kaikkien kansalaisten yhtäläisesti käytettävissä.¹¹

Yhteistä ei voida kuitenkaan käsitellä vain resursseina tai

näiden omistusjärjestelminä. Tällä tavoin yhteiselle annettaisiin passiivinen merkitys: ikään kuin yhteinen olisi jotain, joka on annettuna yhteiskunnassa. Yhteisen juridista merkitystä tutkinut historioitsija Peter Linebaugh on korostanut, että keskiaikaiset ihmiset ymmärsivät yhteisen pikemminkin yhteiskunnallisena toimintana. Myös yhteiset oikeudet (*common rights*) rakentuivat yhteisresursseihin perustuvasta yhteisöllisestä taloudesta.

Yhteiset oikeudet rakentuivat neljän periaatteen varaan:

- Yhteinen oli syvällä ihmisyhteisöjen käytännöllisessä ajattelussa. Elämää ei rakennettu esivallan tai lain määräyksestä, vaan etsimällä arkisia vastauksia siihen, kuinka yhteisön ja sen jäsenten toimeentulo voitiin turvata.
- Yhteinen oli työtä. Oikeus yhteiseen ei siis ollut juridinen abstraktio, vaan työn kautta muodostuva käytäntö.
- Yhteistyö yhteisen perustalta muodosti yhteisön.
- Yhteinen ja sen pohjalta rakentuva elämä oli usein itsenäinen esivallasta ja poliittisesta hallinnosta.¹²

Yhteinen siis nivoi tiukasti yhteen materiaalisen maailman ja ihmisyhteisöjen elämän. Nämä neljä periaatetta ovat myös modernin ihmisoikeusajattelun edeltäjän, Magna Cartan, perustana. Täten myös modernien ihmisoikeuksien juuret löytyvät syvältä ihmiskunnan historiasta ja yhteisen käytännöstä.¹³

Historian saatossa resurssien omistusjärjestelmät ovat vaihdelleet merkittävästi, mutta kapitalismin synty tarkoitti kauttaaltaan yksityisomaisuuden merkityksen valtavaa kasvua. Samalla se merkitsi yhteisvarantojen aitaamista eli niiden yksityistämistä. Karl Marx (1818–1884) kutsui

Pääomassa tätä kehityskulkua ”niin sanotuksi alkuperäiseksi kasautumiseksi”.

Marxia edeltänyt klassinen poliittinen taloustiede oli käsitellyt kapitalististen tuotantosuhteiden kehittymistä luonnonlainomaisena jatkumona. Marx asettui jyrkästi tätä käsitystä vastaan ja totesi pääoman tulleen maailmaan ”tihkuen verta ja likaa kaikista huokosistaan”. Kapitalismin synty oli väkivaltainen kehityskulku, jossa maan ja muiden yhteisvarantojen yksityistäminen erotti ihmiset perinteisistä toimeentulon hankkimisen keinoista ja välineistä. Näin synnyttiin moderni, vain omaa työtään myyvä palkkatyöväestö, jonka oli hankittava toimeentulonsa muotoutumassa olleilta työmarkkinoilta ja kasvavasta teollisuudesta.¹⁴

Keskiaikaiset elämäntavat järkkäyivät myös rahajärjestelmän muutoksen seurauksena. Antropologi David Graeber on osoittanut, kuinka eurooppalaisten yhteisöjen luottamukseen perustunut hyödykkeiden vaihto murentui, kun käyttöön pakotettiin velkarahajärjestelmä. Veroja täytyi alkaa maksaa valtionrahassa, ja keskinäiset luottojärjestelmät tuhoutuivat. 1700-luvun alkuun tultaessa velasta kehittyikin keskeinen yhteiskunnallinen liikevoima. Kun velkaa laskettiin liikkeelle keskimäärin viiden prosentin korolla, oli velallisen synnyttävä uutta taloudellista toimintaa vähintään viiden prosentin verran maksaakseen velka takaisin korkoineen. Samalla pääsystä rahaan tuli ihmisten toimeentulon ehto. Jotta hyödykekustannukset, verot ja velkasuhteet voitiin kuitata rahavälitteisesti, toimeentulo oli hankittava työmarkkinoilta, ei enää yhteisestä.¹⁵

Yhteisvarantojen aitaaminen muutti myös sukupuolijärjestelmää. Yhteisvauraudella oli erityisen tärkeä merkitys juuri naisille, joiden monet arkielämän edellytykset perustuivat yhteisesti käytössä olleisiin viljelysmaihin, metsiin ja vesistöihin. Niillä viljeltiin ja laidunnettiin karjaa, kerättiin

poltto- ja rakennuspuita, marjoja ja yrttejä sekä kalastettiin ja pyykättiin. Juhlat, kokoontumiset ja urheilutapahtumat järjestettiin yhteismailla. Myös Magna Carta takasi naisille erityisoikeuksia yhteisvarantoihin. Näin oli esimerkiksi silloin, kun nainen jäi leskeksi.¹⁶

Esimodernien yhteisöjen elämä oli toki monilta osin hyvin patriarkaalista, eikä perinteisiä yhteisiä pidä romantisoida. Feministihistorioitsija Silvia Federici on kuitenkin korostanut, että yhteiset tarjosivat naisille myös kollektiivisen suojan ja järjestäytymisen mahdollisuuden patriarkaalista alistusta vastaan. Yhteiset olivat naisille sosiaalisen elämän keskipisteitä: paikkoja, joissa kokoonnuttiin, vaihdettiin uutisia, annettiin neuvoja ja muodostettiin yhteiskunnallisia näkemyksiä miehistä riippumatta.¹⁷

Federicin mukaan yhteisen aitaaminen olikin historiallinen tappio naisille. Kun aikaisemmin yhteisvarannot olivat hillinneet talousjärjestelmän ja miesten keinoja alistaa naisia, kapitalismissa naisista itsestään tuli yhteisresursseja, koska heidän yhteiskunnallinen toimintansa ja heidän kykynsä lisääntyä ja tuottaa uutta työvoimaa määriteltiin itsestään selvänä rahavälitteisten markkinasuhteiden ulkopuolisena, maan ja ilman kaltaisena luonnonresurssina.¹⁸

Tappioista huolimatta yhteistä ei ole missään historian vaiheessa aidattu ilman vastarintaa. Aina keskiaikaisista talonpoikaiskapinoista teollisen työväestön järjestäytymiseen yhteisiä on puolustettu ja vallattu takaisin. Reformaatton kynnyksellä Keski-Euroopan talonpojat vaativat maan yhteisomistusta ja radikaalit saarnamiehet julistivat kristillistä kommunismia, jossa kaikki olisi yhteistä.¹⁹ Uuden ajan vaihteen noitavainot olivat patriarkaatin väkivaltainen reaktio siihen, että naiset eivät suostuneet uuteen alistettuun asemaansa kapitalistisessa järjestyksessä vaan pyrkivät pitämään kiinni itsenäisyydestään ja ruumiistaan.²⁰

Englannin sisällissotien aikana Diggers-liike alkoi symbolisesti viljellä yksityistettyjä maa-alueita esivallasta huolimatta. Laajalle levinnyt liike vaati yhteisresurssien palauttamisen lisäksi velka-armahdusta ja ”toiselle työn tekemisen” lopettamista. Britannian kuninkaallisen laivaston merimiehet pakenivat laivaston raakalaismaista kuria ja ryhtyivät merirosvoiksi julistamalla kaappaamansa laivan demokraattisesti hallituksi yhteisomaisuudeksi.²¹

Yhteisen aitaamiseksi on aina tarvittu väkivaltaa tai sen uhkaa. Tarkoituksena ei ole koskaan ollut pelkästään yhteisvarantojen yksityistäminen sinänsä, vaan pyrkimys hallita ihmisiä ja estää heitä tukeutumasta yhteiseen. Kuten kapitalismissa ylipäänsä, kyse ei ole siis vain talouden muodosta kapeassa muodossa, vaan yhteiskunnallisen hallinnan järjestyksestä. Yhteiset ovat vuosisatojen saatossa tarkoittaneet mahdollisuutta rakentaa itsenäistä elämää kapitalistisen talouden ja hallitsijoiden pakoista välittämättä. Siksi yhteinen on myös perustava uhka kapitalistiselle järjestykselle, joka tarvitsee käyttövoimakseen yhteisiä ja ihmistyötä.

Yhteiseen perustuva tuotanto

Erään viime vuosina keskustelua herättäneen näkökulman yhteisiin on tuonut yhteisiin pohjautuvan vertaistuotannon (*commons-based peer production*) idea, jonka piirteitä ovat hierarkioita välttävä työnjako, suurten ihmisjoukkojen spontaanisti koordinoitu yhteistoiminta sekä jonkinasteinen riippumattomuus markkinamekanismista.²² Vertaistuotannossa yhteinen hahmottuu projektina, jolla on tietty päämäärä sekä tietyt käytännöt ja vähimmäisnormit, joita tuotantoon osallistuvilta edellytetään. Näiden normien täytyessä periaatteessa kuka tahansa voi vapaasti osallistua yhteisen

rakentamiseen. Usein pyritään myös siihen, että lopputuloksena syntyvä yhteisvauraus on avoimesti kenen tahansa käytettävissä.

Oppikirjaesimerkki vertaistuotannolla rakennetusta yhteisvauraudesta on avoin tietosanakirja Wikipedia. Wikipediaa ylläpitää yksityinen säätiö, mutta sen muodostama tietovauraus on vapaaehtoisten kirjoittajien aikaansaamaa ja kenen tahansa käytettävissä. Jos Wikipediaa ajatellaan resurssiyhteisönä, se on näennäisesti täysin inklusiivinen: kuka tahansa, jolla on pääsy internetiin ja joka osaa ja haluaa noudattaa yhteisön perussäännöstöä, on vapaa osallistumaan yhteisen tuotantoon, hallintaan ja käyttöön. Käyttöoikeuksiansa suhteen Wikipedia on avoimen saatavuuden (*open access*) yhteinen, jota voivat käyttää nekin, jotka eivät osallistu tuotantoon tai hallintaan.

Yhteisöpohjaisen vertaistuotannon käsitettä kehitelleet Yochai Benkler ja Helen Nissenbaum väittävät, että vertaistuotanto on ensinnäkin tehokas tapa immateriaalisten tuotantoresurssien (kuten tiedon) hyödyntämiseen, mutta samalla se myös kasvattaa siihen osallistuvissa tuottajissa erityisiä yhteistyön hyveitä, joiden varaan vertaistuotantoyhteisöjen jatkuvuus rakentuu. Siinä missä Aristoteles korosti yksityisomistuksen moraalisesti kasvattavaa merkitystä, vertaistuotannon puolestapuhujat luovat kuvan yhteiseen liittyvästä ”hyveen kehästä” (*virtuous circle*), jossa jokainen onnistunut yhteistyön kokemus vahvistaa yhteisresurssien hallinnan positiivisia käytäntöjä.²³

Vertaistuotanto edellyttää siis uudenlaisen ajatuksen ihmisluonnosta – ihmisen, joka, toisin kuin taloustieteen pääroolia näyttelevä *homo economicus*, ei ajattele vain itseään, vaan ennen kaikkea yhteistä: yhteisiä päämääriä, yhteisiä normeja ja yhteistä vaurautta. Pelkkä arvojen tai asenteiden muutos ei silti riitä, vaan vertaistuotantoon tarvitaan myös

yhteistyöhön kannustavia teknologioita ja instituutioita.

Oikeudellisen sääntelyn tasolla vertaistuotantoon on liittynyt pyrkimys luoda vaihtoehtoisia malleja perinteisen tekijäkeskeisen immateriaalioikeusajattelun rinnalle. Perinteistä tekijänoikeusjärjestelmää leimaa niin sanottu romanttinen tekijyyssäily, jossa oletetaan, että luova yksilö kykenee tuottamaan uusia ideoita tyhjästä.²⁴ Luovien prosessien konkreettinen tarkastelu kuitenkin osoittaa, että ideoiden tuotanto perustuu pikemminkin jo olemassa olevien ideoiden yhdistelyyn ja muunteluun, joka tulee mielekkääksi vasta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa.

Vertaistuotannossa luovuus käsitetään kollektiivisena toimintana, jossa yksilö ja yksilöllinen työ on vain yksi solmukohta tiheässä verkostossa, joka laajimmassa mielessään ulottuu yli sukupolvien ja kulttuurien. Uudet oikeudellisen sääntelyn mallit kuten Creative Commons ja GNU General Public License vastaavat kollektiivisen luovuuden haasteeseen kiinnittämällä huomiota tiedon vapaaseen saatavuuteen, sääntelyn joustavuuteen ja tilannesidonnaisuuteen sekä tekijöiden itsensä mahdollisuuksiin kontrolloida työnsä tulosten hyödyntämistä.

Vertaistuotannon lupaus on saanut osakseen myös kritiikkiä. Esimerkiksi mediatutkija Matteo Pasquinelli toteaa, että vertaistuotannon keskusteluja leimaa digitalismin ideologinen sumuverho. Digitalismin utopiassa maailma hahmottuu ikään kuin tietokoneohjelman lähdekoodina: puhtaana symbolisen vaihdon tilana, jossa tieto syntyy ja liikkuu energiaa kuluttamatta. Vähemmälle huomiolle jäävät ne materiaaliset ja biologiset rakenteet, joita digitaalisen tiedon tuottamiseen käytännössä tarvitaan. Kärjistetysti voidaan väittää, että digitaalinen vertaistuotanto on mahdollista vain olosuhteissa, joissa varsinainen toimeentulo on turvattu muilla keinoin – vapaaherroille tai harrastajille. Siksi, mikäli

vertaistuotannon alaa ei laajenneta koskemaan myös elämän perusedellytyksiä, sen yhteiskunnallinen merkitys jää varsin rajatuksi.²⁵

Yhteinen uusien aitaamisten kohteena

Vaikka viime vuosikymmenten kapitalismin kehitys on tarkoittanut tehdasyhteiskunnan osittaista purkautumista ja eräänlaista työvoiman yksilöitymistä uudelleen, nykytaloudessa korostuvat juuri työvoiman sosiaalisuus, yhteistyö ja verkottuminen. Samalla immateriaalisen tuotannon kasvu on tarkoittanut uusien yhteisresurssien laajenevaa käyttönottoa. Esimerkiksi Michael Hardt ja Antonio Negri väittävät, että kapitalistinen järjestelmä perustuu jo lähes täysin yhteisen varaan, koska tuotannon lähtökohtana ovat luonteeltaan yhteiset resurssit, niitä käyttää yhteisöllisesti organisoitunut työvoima ja tuotannon lopputuloksena on uusia yhteisvarantoja edelleen käytettäväksi.²⁶

Samaan aikaan kun yhteisen merkitys taloudelliselle kasvulle korostuu, syntyy uusia yhteisen aitaamisen muotoja. Yhteisen aitaaminen ei suinkaan ollut pelkkä historiallinen vaihe, joka olisi saatettu kerralla loppuun. Vaikka aitaaminen muuttaa muotoaan kulloinkin vallitsevaa tuotantotapaa ja teknologisia välineitä vastaavasti, kapitalistinen talouskasvu perustuu edelleen yhteisen vaurauden sysäämiseen markkinoille tekemällä toimeentulon välineistä kaupankäynnin välineitä ja uusia tavaroita. Rahasta riippuvainen toimeentulo muodostaa rakenteellisen velan, jonka välittäjänä toimii palkkatyöinstituutio.

Uudet aitaamisen muodot ovat tunnuspiirteiltään josain määrin erilaisia kuin luonnon yhteismaiden historialliset aitaamisprosessit. Erityisesti niin sanotussa kognitiivisen

kapitalismin teoriassa on korostettu, että immateriaalisten yhteisten aitaamisella ei yleensä pyritä vaikuttamaan suoraan työprosessin järjestämiseen, vaan ainoastaan tarjoamaan tuotannolle otolliset olosuhteet ja varaamaan tapa ulosmitata arvoa tuotantoprosessin sivusta tai sen ulkopuolelta.²⁷ Tämä johtuu siitä, että immateriaaliset yhteiset ovat herkkähipiäisempiä kuin vanhat luonnonyhteiset. Ulkopuoliset kontrollit, jotka häiritsevät ihmisten vapaata ja luovaa yhteistyötä, saattavat helposti tukahduttaa sen runsaudensarven, joksi immateriaalista taloutta on viime vuosikymmeninä povattu.

Immateriaalisen yhteisen aitaamisen tapojen muu-
tosta voidaan seurata esimerkiksi tarkastelemalla ääniteollisuuden – tai laajemmin koko kaupallisen musiikkialan – käytäntöjen muutoksia. Ääniteollisuuden ansaintalogiikka perustui vanhastaan siihen, että äänilevy kyettiin massavalmistettavuudestaan huolimatta esittämään uniikkina tuotteenä, johon sen sisältämää musiikkia koskeva moraalinen ja laillinen käyttöoikeus ikään kuin ruumiillistui. 1980-luvulla julkaistujen vinyylilevyjen suojaus- ja koristaa usein päällykkeitä muistuttava logo, joka varoittaa: *home taping is killing music – and it's illegal*. Teollisuudenalan huolena oli, että ihmisten kyky kopioida musiikkia radiosta tai äänilevyiltä halvoilla kasettisoittimilla romuttaisi äänilevyjen kysynnän ja sitä kautta levy-yhtiöiden tulovirran. Sota kopioimista vastaan on vaatinut koko joukon uusia aitaamisen käytäntöjä, jotka hyödyntävät keinovarojaan niin mediaa, tiedon salaamisteknologioita kuin asianajotoimistojen palveluitakin.

Vaikka vielä 2000-luvulla on nähty raivokkaita musiikkipiratismiin vastaisia kampanjoita, tuuli saattaa olla jo kääntynyt. Esimerkiksi YouTuben edustamassa jakamistaloudessa oikeudenomistajat vaikuttavat enemmän tai vähemmän tietoisesti sallivan tekijänoikeuden suojaamien sisältöjen luvattoman levittämisen, jos sen nähdään edustavan käyttäjien

oma-aloitteista aktiivisuutta tuotteen markkinoinnissa. Huoli tekijänoikeuksien muodollisesta noudattamisesta on lopulta pienempi kuin huoli tuotteen unohtumisesta, ja siksi yhteisen aitaamisessa pyritään välttämään sellaisia käytäntöjä, jotka vain lannistaisivat yhteisen arvonmuodostuksen kannalta ratkaisevia ”kuluttaja-tuottajia” (*prosumer*).

Yhteisiin perustuvan talouden poliittinen jännite kristallisoituu siis sopivan ja liiallisen aitaamisen huojuvalle rajalle. Jotta yhteisellä voisi olla markkina-arvo, se on aidattava, eristettävä, rajattava, määrällistettävä ja hinnallistettava. Toisin sanoen yhteisestä on tehtävä yksityistä. Kuitenkin juuri nämä samat toimenpiteet uhkaavat yhteisen jatkuvuutta vapaaehtoiseen työhön, kollektiiviseen luovuuteen ja vapaaseen resurssien jakamiseen perustuvana tuotantojärjestelmänä.

Yhteistäminen ja yhteisen ristiriidat

Keskustelu yhteisestä on monella tavalla jännitteinen ja johdattaa yhteiskuntapoliittisesti kiinnostaviin asetelmiin. Yhteisen käsite selvästi problematisoi useita nykykapitalismin perusehtoja. *Commons*-tutkija David Bollier on todennut, että vaikka resurssien yhteishallinta on käytännössä yleistä, nämä talouden muodot jäävät usein huomaamatta tai ne ymmärretään poikkeustapauksina, koska vallitseva taloudellinen ajattelu korostaa niin vahvasti modernin taloustieteen käsitystä taloudesta yksilöiden itsenäiseen ja rationaaliseen toimintaan sekä markkinavaihtoon perustuvana toiminnan kenttänä.²⁸ Michael Hardtin sanoin meistä on tullut ”sokeita yhteiselle”.²⁹

Toisaalta yhteisiä saatetaan ajatella uutena heijastumana utopiasosialistisista kuvitelmista, jotka antavat liioitellun

kuvan ihmisten kyvystä tehdä keskenään sopuisaa yhteistyötä. *Commons*-keskustelun yleistyessä onkin tärkeää välttää yhteisten romantisoimista ja idealisoimista. Yhteiset eivät esitä mallia paratiisista vaan toimintakentän, joka on aina liikkeessä ja altis konflikteille.

Esimerkiksi Wikipedia vaikuttaa päällisin puolin hyvin toimivan ja hyvin hallinnoidun yhteisvarannon ihannetapaukselta: se on ihmisten vapaaehtoinen yhteenliittymä sellaisen yhteisen tavoitteen (systemaattisesti järjestetyn tiedon vapaan saatavuuden) edistämiseksi, jonka hyödynsaajana on periaatteessa koko ihmiskunta. Tämä esimerkillisyys kätkee yhteistoiminnan jännitteiset puolet, joiden kuitenkin pitäisi olla yhteiskuntatieteellisen analyysin ytimessä: valan keskittymät ja jähmettymät, hyödylliset ja hyödyttömät aggressiot (kuten niin sanotuissa muokkaussodissa), hiljaiseen tietoon pohjautuvat hierarkiat ja läpinäkymättömät palkitsemiskäytännöt.

Yhteisvaurauden merkitystä pohtiessa on myös syytä muistaa, että yhteiset eivät sinällään rakenna ekologisesti kestävää tulevaisuutta. Ilmastonmuutoksen ja ekologisen kriisin kaltaisten haasteiden edessä olisi naiivia luottaa vain ihmisten paikalliseen yhteistoimintaan.³⁰ Paikallisten ja omaehtoisten käytäntöjen lisäksi tarvitaan myös kansallisen ja globaalien tason nopeita ratkaisuja. Tällöin avainasemassa ovat edelleen valtiolliset ja valtioidenväliset ratkaisut.

Myös julkisen ja yhteisen välinen yhteiskuntapoliittinen jännite on ristiriitainen. Jotkut jälkimarxilaiset teoreetikot pitävät julkista omistusta ja valtiota lähes yhtä sortavina instituutioina kuin yksityisomistusta ja pääomaa.³¹ Voidaan kuitenkin esittää, että esimerkiksi pohjoismaiset julkiset palvelut ovat eräänlaisia historiallisia yhteisiä. Julkisen pohjana on yhteisestä työstä synnytetty yhteisvauraus, jota valtio organisoii. Kun siis uusliberalistinen politiikka

tavaramuotoistaa ja tuo markkinavaihdon piiriin esimerkiksi julkista terveydenhuoltoa, se yksityistää palvelun organisointimuodon ja samalla palvelun perustana olevan yhteisvaurauden.³²

Uusliberalismi luottaa juuri siihen, että julkista yksityistettäessä ihmiset organisoivat elämäänsä pelkästään yhteisten varaan, ja siksi yhteisestä ei pitäisi tietten tahtoen luoda keppihevosta universaalien hyvinvointipalveluiden leikkauksille.³³ Julkisen purkautuminen tarkoittaisi mitä todennäköisemmin valtavaa eriarvoistumista ja syvenevää luokkakajoa, kun vain varakkaimmilla olisi valmiuksia organisoida omia ”aidattuja yhteisiään” naapurustonsa yksityisen päivähoidon, koulun, terveysaseman ja turvallisuuspalvelun puitteissa.

Vastareaktio uusliberalistiselle tavaramuotoistamiselle (*commodification*) voisi olla julkisen yhteistäminen (*commonification*). Tämä tarkoittaisi julkisten varantojen valjastamista vastaamaan paremmin nykytyöläisten tarpeita. Esimerkiksi kaikille yhtäläisesti maksettava riittävä perustulo voisi olla eräänlainen ”kansantalouden *commons*”. Toisaalta tarvitaan laajenevaa julkista tilaa, jossa luoda yhteisen käytäntöjä.

Julksen palvelutuotannon osalta yhteistäminen tarkoittaisi, että palvelun käyttäjät otettaisiin mukaan yhteisvaurauden järjestämisen tavoitteenasetteluun, suunnitteluun, organisointiin ja tarjoamiseen. Yhteistäminen olisi myös konkreettista työn demokratisoimista siten, että julkisten palveluiden työntekijöiden työehtoja, palkkausta ja osallisuutta työhönsä parannettaisiin merkittävästi.

Kun nykykapitalismin oravanpyörästä heittäytyy hetkeksi syrjään ja katsoo ympärilleen, on vaikea olla huomauttamatta, että yhteinen todella on kaikkialla. Vallitsevan kapitalistisen järjestelmän toiminnan edellytykset perustuvat yhteiselle työlle, vuorovaikutukselle ja luovuudelle. Kapitalismi vain organisoii yhteisen epätasa-arvoisesti, sosiaalisesti

ja ekologisesti kestävästi – ja usein tehottomasti. Sai uusi, tulevaisuuden talous millaisen muodon tahansa, selvää on, että se perustuu yhteiselle, ihmisten yhteiselle toiminnalle ja yhteisvarannoille. On pitkälti tutkimuksen ja poliittisten kamppailujen kysymys, kuinka vapaa ja kestävä tällainen yhteinen yhteiskunta tulee olemaan.

VIITTEET

1. Suomenkielisestä määrittelystä katso esimerkiksi Mikko Jakonen, Joel Kaitila, Lauri Lahikainen, Jukka Peltokoski, Antti Ronkainen, Tero Toivanen & Matti Vesa Volanen, ”Toisenlainen tuotanto on välttämätön”, *Peruste*, nro 1: Omistus (2010), 42–71; Simo Kyllönen, *Kiista yhteismaista: Garrett Hardin ja selviytymisen politiikka* (Tampere: niin & näin, 2011).
2. Michael Hardt, ”Affective Labor”, *boundary 2* 26, nro 2 (1999): 89–100.
3. Michael Hardt & Antonio Negri, *Commonwealth*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 2009, 138–141.
4. Aristoteles, *Politiikka*, suom. A. M. Anttila. Helsinki: Gaudeamus, 1991, II.3, 1261b34–39.
5. Aristoteles, *Politiikka*, II. 5. Aristotelestä ei silti voida pitää modernin yksityisomistuksen isänä, vaan pikemminkin hänen käsityksensä kuuluvat siihen *communio*-oikeuden traditioon, jota vastaan modernin ajan poliittiset filosofit hyökkäsivät. Eriytyisen penseästi Aristoteles suhtautui rahan taikka omaisuuden keräämiseen itsetarkoituksena.
6. Garrett Hardin, ”The Tragedy of the Commons”, *Science* 162, nro 3859 (13. 12. 1968): 1243–48, doi:10.1126/science.162.3859.1243, 1243–1248. Hardinin klassikkoartikkeli on myös suomennettu teoksessa Simo Kyllönen, *Kiista yhteismaista: Garrett Hardin ja selviytymisen politiikka*. Tampere: niin & näin, 2011.
7. Ensimmäisiä muotoiluja tästä tutkimuslinjasta oli Vincent

- Ostrom & Elinor Ostrom, "Public Goods and Public Choices", teoksessa *Alternatives for Delivering Public Services: Towards Improved Performance*, toim. Emanuel S. Savas. Boulder: Westview Press, 1977, 7–49.
8. Ensimmäiset laajempaa huomiota saaneet *informaatioyhteisiä* koskevat tutkimukset tulivat yhdysvaltalaisilta oikeustieteilijöiltä vuosituuhannen taitteessa: James Boylen *Shamans, Software and Spleens* vuonna 1996 (Cambridge: Harvard University Press), Lawrence Lessigin *Code and Other Laws of Cyberspace* vuonna 1999 (New York: Basic Books) ja Jessica Litmanin *Digital Copyright* vuonna 2001 (New York: Prometheus Books). Toisessa aallossa informaatioyhteisten keskusteluun tulivat kirjasto- ja informaatiotieteilijät, joille tiedon jaettavuuteen ja saavuuteen liittyvä näkökulma sopi luontevasti. Kirjastoista *demokratiayhteisinä* on kirjoittanut etenkin Amerikan kirjastoyhdistyksen puheenjohtajanakin toiminut Nancy Kranich. Katso esimerkiksi Nancy Kranich, "Countering Enclosure: Reclaiming the Knowledge Commons", teoksessa *Understanding Knowledge as a Commons. From Theory to Practice*, toim. Charlotte Hess ja Elinor Ostrom. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2011, 85–122.
 9. Charlotte Hess, "Mapping the New Commons" (esitetty tilaisuudessa The Twelfth Biennial Conference of the International Study of the Commons, Cheltenham, UK, 14. heinäkuu 2008). Käsikirjoitus: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1356835.
 10. Ks. esim. Hardt & Negri, *Commonwealth*; Silvia Federici, *Caliban and the Witch*. New York: Autonomedia, 2004; David Harvey, *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. Verso, 2013; George Caffentzis, *In Letters of Blood and Fire: Work, Machines, and the Crisis of Capitalism*. Oakland, Calif.: PM Press, 2013; Costas Douzinas & Slavoj Žižek, toim., *The Idea of Communism*. London: Verso, 2010; Slavoj Žižek, toim., *The Idea of Communism Volume 2*. London: Verso, 2013; Pierre Dardot & Christian Laval, *Commun*. Paris: La Découverte, 2014.

11. Yhtäläisen käyttöoikeuden takaaminen tosin edellytti, että valtio valvoi ja tarvittaessa rajoitti oikeutta veden käyttöön. Katso Heidi Andersson, *Veden saatavuus – oikeustieteellinen tutkimus*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2010, 60–61.
12. Peter Linebaugh, *The Magna Carta Manifesto. Liberties and Commons for All*. Berkeley: University of California Press, 2008, 44–45.
13. Mt., 79. Havainnollistavaa on, että vielä pitkään uudella ajalla englannin kielen sanaa *common* käytettiin verbinä, ei niinkään substantiivina. Esimerkiksi 1500- ja 1600-lukujen vaihteessa tunnettu englantilainen juristi Edward Coke puolusti Magna Cartan todellista henkeä, eli ihmisten perinteistä tapaoikeutta yhteisvarantoihin, Englannin parlamentin aitaamispäätöksiä vastaan: ”Generally a man may *common* in forest.”
14. Karl Marx, *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. I osa*. Moskova: Kustannusliike Edistys, 1974, 640–683.
15. David Graeber, *Debt: The First 5,000 Years*. Brooklyn, N.Y.: Melville House, 2011, 307–360.
16. Federici, *Caliban and the Witch*, 71–72; Linebaugh, *The Magna Carta Manifesto*, 14, 52, 258.
17. Federici, *Caliban and the Witch*, 71.
18. Mt., 97.
19. Tunnetuin muotoilu tästä kristillisestä *protokommunismista* on *Raamatussa* Apostolien tekojen 2. kirjassa: ”Uskovat pysyivät yhdessä, ja kaikki oli heille yhteistä. He myivät talonsa ja tavaransa, ja rahoista jaettiin kaikille sen mukaan kuin kukin tarvitsi.” (Ap. t. 2:44–45.)
20. Talonpoikaiskapinoista katso Graeber, *Debt: The First 5,000 Years*, 320–323; protokommunismista ja kristillisistä liikkeistä katso esimerkiksi Christopher Hill, *The World Turned Upside Down: Radical Ideas During the English Revolution* (London: Temple Smith, 1972); noitavainoista katso Federici, *Caliban and the Witch*. Suomalaisesta maakysymyksestä ja talonpoikaiskapinoista katso Kimmo Katajala, *Suomalainen kapina: talonpoikaislevottomuudet ja poliittisen kulttuurin muutos Ruotsin ajalla (n. 1150–1800)*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2002.

21. Diggerseistä katso Hill, *The World Turned Upside Down*, 107–149; merirosvoista katso Peter Linebaugh & Marcus Rediker, *The Many-Headed Hydra: Sailors, Slaves, Commoners, and the Hidden History of the Revolutionary Atlantic*. Boston: Beacon Press, 2001, 143–173.
22. Yochai Benkler, *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*. New Haven [Conn.]: Yale University Press, 2006.
23. Yochai Benkler & Helen Nissenbaum, ”Commons-based Peer Production and Virtue”, *Journal of Political Philosophy* 14, nro 4 (2006): 394–419.
24. Katso esimerkiksi Peter Jaszi, ”On the Author Effect: Contemporary Copyright and Collective Creativity”, teoksessa *The Construction of Authorship: Textual Appropriation in Law and Literature*, toim. Martha Woodmansee ja Peter Jaszi. Durham; London: Duke University Press, 1994, 29–56.
25. Matteo Pasquinelli, *Animal Spirits: A Bestiary of the Commons*. Rotterdam: NAI Publishers / Institute of Network Cultures, 2008, 72–90.
26. Hardt & Negri, *Commonwealth*.
27. Ks. esim. Yann Moulier Boutang, *Cognitive Capitalism*. Cambridge: Polity Press, 2011.
28. David Bollier, ”The Growth of the Commons Paradigm”, teoksessa *Understanding Knowledge as a Commons. From Theory to Practice*, toim. Charlotte Hess & Elinor Ostrom, 1st MIT Press pbk. ed. Cambridge Mass.: MIT Press, 2007, 27–40.
29. Michael Hardt, ”Meistä on tullut sokeita yhteiselle”, *Megafoni* nro 1: Liike (2011). <http://www.megafoni.org/meista-on-tullut-sokeita-yhteiselle/>, katsottu 14.8.2014.
30. Harvey, *Rebel Cities*, 67–88.
31. Antonio Negri, ”Communism: Some Thoughts on the Concept and Practice”, teoksessa *The Idea of Communism*, toim. Costas Douzinas ja Slavoj Žižek (London; New York: Verso, 2010), 155–66; Michael Hardt, ”The Common in Communism”, teoksessa *The Idea of Communism*, toim. Costas Douzinas ja Slavoj Žižek. London; New York: Verso, 2010, 131–44.

32. Tero Toivanen, "Commons against Capitalism", teoksessa *The Politics of Ecosocialism: Transforming Welfare*, toim. Kajsa Borgnäs, Teppo Eskelinen, Johanna Perkiö & Rikard Warlenius. London: Routledge, 2015, tulossa.
33. Katso esimerkiksi Massimo De Angelis, David Bollier ja Silke Helfrich, "Crises, Capital and Co-optation: Does Capital Need a Commons Fix?", teoksessa *The Wealth of the Commons. A World Beyond Market and State* (Massachusetts: Levellers Press, 2012). Myös <http://wealthofthecommons.org/essay/crises-capital-and-co-optation-does-capital-need-commons-fix>, tarkistettu 14.8.2014.